

הרב יצחק צבי אושינסקי

מורה שבעלה אבל – כיצד תנהג בעניין עבודתה?

שאלה:

מורה שבעלה יושב שבעה על קרובו שנפטר, שואלת, האם תוכל להמשיך בעבודתה כרגיל בימי אבלות בעלה?
לפי פסק השו"ע (יורה דעה סי' שפ סעיפים א, ד) האבל אסור במלאכה, ולא עוד אלא כל מי שמעשי ידיהם שלו, אף הם אסורים במלאכתם בימי אבלו. מאחר שמעשי ידיה של אשה עובדת הם לבעלה כנגד מוונותיה (שו"ע אבן העזר סימן סט סעיף ד), השאלה היא האם תוכל להמשיך לעבוד במקום עבודתה בתקופת אבלות בעלה, בזמן שידוע ששכרה הוא לבעלה האבל?
השאלה במקומה גם אודות נשים העובדות בתחומים אחרים.

תשובה:

א. סברות לאסור עליה עבודתה בימי אבלות בעלה

שני מקורות ישנם בשו"ע (שם) שמהם היה נראה לכאורה לאסור על האשה להמשיך בעבודתה בימי אבלות בעלה.

א. שו"ע יור"ד סי' שפ סעי' ד: "אפי' דבר האבד אסור האבל לעשות, בין הוא בין עבדיו ושפחותיו ובניו ובנותיו, שמעשה ידיהם שלו". איסור מלאכתם של אלו שמעשי ידיהם שלו הוא כאיסור האבל עצמו במלאכה. וא"כ בנידון דידן, שמעשי ידי אשתו שלו, היה מקום לאסור עליה לעבוד בימים אלו.

ב. שו"ע שם סעי' כא האוסר על שותפו של האבל להמשיך ולעבוד בעסק המשותף. א"כ היה מקום לומר שגם בנידון דידן, שהאשה עובדת בשביל בעלה (דמעשי ידיה שלו) היא כשותף המספק רווחיו לחבירו, שבעת ששותפו אבל לא יעבוד בעסק המשותף.

שתי הלכות אלו האוסרות מלאכתם של אחרים, שאינם האבלים עצמם, מקורם הוא בכך שהמלאכה הנעשית על ידם נקראת על שם האבל ונראה

שמשנתב עסקו או אפי' מרוויח בפועל, בעת שעליו להיות באבלו ולא לעסוק במלאכתו.

ב. סברות להתיר לה להמשיך בעבודתה

להלן נביא כמה סברות, אילו היתרים ניתן למצוא לאשה זו שתוכל להמשיך בעבודתה כדרכה, ובאילו תנאים.

אשה העובדת מחוץ לביתה - האם אכן מעשי ידיה לבעלה?

בראשית הדברים יש לבדוק בכלל את ההנחה שהובאה לעיל בפשטות, ששכר עבודתה של אשה הרי הוא כמעשי ידיה שזוכה בהם בעלה כנגד מזונותיה. דין מעשי ידיה לבעלה מובא בשו"ע אבן העזר סי' פ ועיי"ש בבאר היטב ס"ק א המביא את דברי המהרי"ט: "ומיהו נשים הללו גבירות ונכנסות בחצירות שרי המלכים והמה כאניות סוחר להביא טרף לביתם ומכלכלים את בעליהם, מעשי ידיהם לבעליהם". לדבריו, גם אשה העובדת מחוץ לבית ומרויחה שכר רב, בכ"ז מעשי ידיה לבעלה מדין התקנה: "מעשי ידיה נגד מזונותיה", כל עוד לא אמרה לבעלה: "איני ניוזנת ואיני עושה", שבכך פירקה את התלות הממונית שביניהם.

ואולם הבית מאיר (חלק אבן העזר, ריש סי' פ), לא מקבל הנחה זו, וסובר שאשה שעושה מעבר לחיוביה המובאים במשנה (בכתובות נט, ע"ב טו"ה בצמר וכו'), הרי זה כהעדפה ע"י הדחק, שהיא לאשה, ולא זוכה הבעל במעשי ידיה אלו (כמובא בבית שמואל סי' פ ס"ק ב). וזה לשונו שם: "יראה לע"ד לדייק וכו' אם אין דרכם כלל במלאכות אלו אלא באחרות כגון חרישה וזריעה או כמו בזמנינו בעסק משא ומתן ומכל שכן ליסע לשווקים וכו', מ"מ אינו כופה אלא לטוות בצמר וכו' לאפוקי מה שאינו ממלאכות אלו אינו יכול לכופה, וכן משמע מתשובת רשב"א שבב"י סי' צה, שהרי האשה אינה חייבת לטרוח לסתור, ולבנות, לעקור ולנטוע ולא להתעסק בריבית אלא לעשות בצמר, ואם רוצה הבעל לשנותה לאחרות אינו רשאי וכו'. ודעת הרשב"א שאינו מדמה להעדפה שע"י הדחק צ"ע וכו'".

ועיין גם בפתחי תשובה (שם ס"ק א) המציין את דברי המשנה למלך (בריש פרק כא מהלכות אישות), הכותב שהמהרי"ט הני"ל לא הכריע בזה (ולא כמובא בבאר היטב) וכן מציין שם המל"מ שגדולי המתברים חלקו על המהרי"ט בזה, ומסיק שם שיכולה האשה לומר: "קים לי כדעת הרמ"ה" (המובא בטור סעי' פד אודות מציאתה) שאם אינה זקוקה להיות ניוזנת מבעלה, מעשי ידיה לעצמה, ואכן לא נוציא ממנה את מעשי ידיה.

ע"פ כל הנ"ל יש לדון בנידון דידן, דיתכן ומעשי ידיה כלל אינם שייכים לבעלה, ואם אכן כך הוא אין ספק שתוכל להמשיך בעבודתה כדרכה בימי אבלות בעלה.

יש להוסיף ולציין שלא ניתן יהיה להחיל פה את הכלל המפורסם "הלכה כמיקל באבלי" ועקב כך לפסוק כבית מאיר וכמשנה למלך (שאין מעשי ידי אשה עובדת לבעלה) וממילא להתיר לאשה להמשיך בעבודתה בימי אבלו. זאת משום שכבר מובא בפוסקים שכל הכלל הנ"ל נאמר רק במחלוקת הנוגעת ישירות לדיני אבלות, ולא במחלוקת בנידון שונה (כגון דידן) שממנה יש השלכה מסויימת גם להלכות אבלות (ועי' בזה בהקדמת ספרי "הלכות אבלות" בכללי "הלכה כמיקל באבלי").

1. האשה תפרק את התלות הממונית שביניהם - תאמר "איני ניזונת ואיני עושה"

עתה נחזור לתקנה הבסיסית. כאמור לעיל, מעשי ידיה של אשה לבעלה כנגד המזונות שנותן לה. האם יכולים לפרק ביניהם שותפות זאת? נראה שכן. בשו"ע (אבן העזר סי' סט סעי' ב) מובא שאם אמרה האשה: "איני ניזונת ואיני עושה", שומעין לה. דהיינו שהאשה יכולה לומר לבעלה שמוותרת על המזונות שמקבלת ממנו וכנגד זה משאירה את שכר עבודתה (מעשי ידיה) לעצמה.

דין זה היה יכול להוות פתרון לנידון דידן, בכך שהאשה תאמר לבעלה קודם פטירת קרובו: "איני ניזונת ואיני עושה" ובכך יכולה האשה להמשיך לעבוד כדרכה בימי אבלו. פתרון זה הוא כדוגמת המובא בחתם סופר (ומובא בפתחי תשובה סי' שפ ס"ק ד) אודות שותפים, שאמנם אסור לשותפו של האבל לעבוד בעסק המשותף בימי אבלות שותפו, כמובא לעיל, ואולם טרם הפטירה יכול אחד מהשותפים לבטל את השותפות (או למכרה) ועי"ז יהיה מותר לשותפו שאינו אבל לעבוד אח"כ כדרכו בעסק הנ"ל (כאשר כל רווחי אותה תקופה הינם רק לשותף שעבד בעסק). כאשר נעשית מכירה זו לאחר שכבר נפטר המת, לא התיר זאת שם לכתחילה משום שנראה כהערמה בעלמא.

נראה להוסיף שכדאי שאת שכר אותה תקופה אכן תיטול לעצמה וכן שיעשו את כל הנ"ל קצת בפרסום למען לא ייראה שהאבל הוא זה המרוויח באותה תקופה.

ואולם יש לבחון האם ניתן להשתמש בפתרון זה של ניתוק האשה מבעלה בענין תלות המזונות במעשי הידים. פתרון זה שתאמר האשה לבעלה: "איני ניזונת ואיני עושה" - נראה שאין הוא פשוט כלל ועיקר. דהנה, יש מחלוקת ראשונים עי' שם ברמ"א האם אשה שאומרת כך לבעלה יכולה לחזור בה ולשוב

למצב הבסיסי, שמעשי ידיה תמורת מזונותיה, או דלמא כיוון שחזרה בה נתבטלה התקנה, ואינה יכולה עוד לחזור בה ולומר "הנני ניזונת ועושה". דעת הר"ן היא שלאחר שאמרה לבעלה: "איני ניזונת ואיני עושה" אינה יכולה שוב לחזור בה. ועיי' בבית שמואל (שם ס"ק ג) המבאר סברת הר"ן: "שאינו בדין לשנות בכל פעם שתראה, בעת שתמצא מלאכה תאמר איני ניזונת ואיני עושה, וכשלא תמצא תאמר - רצוני במזונות". לא ניתן לאשה להתל בבעלה בכל פעם ע"פ המתאים לה באותם זמנים. ועל כן ברגע שביטלה התלות במזונותיו של בעלה, אינה יכולה לחזור בה.

לעומתו סובר רבנו ירוחם (מובא שם ברמ"א) שיכולה לחזור בה ולהשיב אח"כ התלות במזונות בעלה כשתאמר: "הנני ניזונת ועושה". וכך ביאר רבנו ירוחם דבריו: "כיון דקיי"ל מזוני עיקר, בדין הוא שתהיה ידה על העליונה, דהא יש חוק קצוב בכל שבוע כמה היא עושה, משום הכי הברירה בידה לומר בשבוע זו אני אעשה לעצמי ובשבוע אחרת תאמר תתן לי מזונותי ואני מוכנה לעשות חוק הקצוב". לדבריו, מכיוון שכל התלות הנ"ל (מעשי ידיה נגד מזונותיה) היא לטובתה של האשה, יכולה לבחור בכל פעם מהי טובתה. ומסכם שם הבי"ש דלר"ן נמצא שאין יכולה האשה לומר שבמשך זמן קצוב תעשה לעצמה, ולרבנו ירוחם יכולה לומר כן.

נראה מהנ"ל שפתרון זה, שתאמר האשה לבעלה לפני פטירת קרובו: "איני ניזונת ואיני עושה", אינו מוחלט ביעילותו, דיתכן שכלל לא יכולה לומר כן למשך זמן מוגבל. ואף אם תאמר זאת באופן כללי ולעולם, יתכן ולא תוכל אח"כ לחזור בה לתקנה הבסיסית הקובעת שמקבלת מבעלה מזונותיה כנגד מעשי ידה.

ואמנם, יש לציין שכל הנ"ל הינו רק באופן שאומרת האשה לבעלה: "איני ניזונת" ואמירה זו הינה נגד רצונו, ואולם אם מסכים הבעל לאמירתה זו, ודאי שגם לר"ן אין סברא שלא תוכל לומר כך. א"כ, בנידון דידן, שמטרת אמירתה זו הינה כדי שתוכל להמשיך לעבוד, ואמירתה זו נעשית בהסכמת בעלה ולטובתו, יתכן לומר שזהו הפתרון הנכון, שכך תאמר כדי לאפשר לה לעבוד בימי אבלו.

ואולם, ע"פ האמור, סברת הר"ן היא שכאשר אמרה לבעלה "איני ניזונת ואיני עושה" התבטלה התקנה שחייב בעל מזונות לאשתו תמורת מעשי ידיה (בסמכותה לבטל התקנה שנעשתה לטובתה), וא"כ נראה דלאחר תקופת האבלות לא תחול תקנה זו מחדש. עניין זה מעמיד בקושי רב את הפתרון הנ"ל כאשר נראה שצריך יהיה הבעל לקבל עליו שנית בקנין את התחייבותו למזונותיה של אשתו.

2. יפרק הבעל את התלות הממונית שביניהם - יאמר "צאי מעשי ידיך במזונותיך"

ע"פ הדין גם הבעל מצידו יכול לפרק התלות הממונית שביניהם, כמובא ברמ"א שם (אבהע"ז סי' סט סעי' ב) בשם הר"ן, דיכול הבעל לומר לאשה: "צאי מעשי ידיך במזונותיך, ומה שאינו מספיק, אשלם לך". גם הבעל יכול לנתק עצמו ע"י שאומר לה שתשאיר שכר עבודתה אצלה והוא לא יזון אותה, אא"כ לא יספיק לה שכרה ואז ישלים הוא את החסר (שהרי עיקר התקנה הייתה לטובתה, שיהיו לה מזונות).

לאור זאת, נוכל להציע שיאמר הבעל לאשתו לפני פטירת קרובו: "צאי מעשי ידיך במזונותיך למשך תקופת האבלות", וא"כ, עתה שמעשי ידיה אינם לבעלה, תוכל האשה להמשיך בעבודתה כדרכה. לאחר האבלות יחזור המצב לקדמותו ויתחייב לה מזונותיה כנגד מעשי ידיה. כאמור לעיל, כדאי שאת שכר אותה תקופה אכן תיטול לעצמה וכן שיעשו את כל הנ"ל קצת בפרסום למען לא ייראה שהאבל הוא זה המרוויח באותה תקופה.

אמנם הבית שמואל (ע"י"ש ס"ק ד) מוכיח שאין הבעל יכול לומר לאשתו "צאי מעשי ידיך במזונותיך" נגד רצונה, אך, בנידון דידן הרי יאמר לה כך בהסכמתה, שהרי היא זאת המעוניינת להמשיך ולעבוד בימי אבלו, הלכך יהיה ניתן לנתק תלותם ע"י אמירתו זו, ובכך תמשיך לעבוד כדרכה. ואמנם כך נפסק מפורשות (שו"ע שם סי' ע סעי' ט) שאם האשה מסכימה לאמירת הבעל "צאי מעשי ידיך למזונותיך", מועילה אמירתו זו לכך שאין לה מזונות ממנו ומעשי ידיה שלה.

ויש להוסיף ולהדגיש, שכאן לכאורה, לא נוכל לומר שבוזה שאמר לה כך, ביטל תקנת חז"ל, וא"כ לאחר האבלות יצטרך להתחייב לה שוב מזונותיה בקנין (כשם שאמרנו לעיל), שהרי לא מצינו פה במפרשים שאמירתו זו מבטלת תקנת חז"ל (כי אין בסמכותו לבטל התקנה שנתקנה לטובתה, למרות הסכמתה לפסק זמן זה). נראה שאמירתו היא הפסקה בהתחייבותו כלפיה (בהסכמתה) עד אשר יחליטו להחזיר את ההתחייבות המקורית למקומה, קרי - מעשי ידיה כנגד מזונותיה.

דוגמה לכך ניתן להביא מדין עונה שחייב בעל לאשתו, שיכולה האשה לעיתים למחול לבעלה עונתו, כמובא בשו"ע אבן העזר סי' עו סעי' ו, ואעפ"כ בזמן שלא מוחלת לו נשאר חיובו על כנו.

3. דינה כאריס, שעושה מלאכתו ע"י אחרים

היתר נוסף לעבודתה בימי אבלו של בעלה נוכל למצוא בדין אריס אבל שעושה מלאכתו ע"י אחרים. בגמרא (מועד קטן יא, ע"ב) איתא שאריסין וקבלנין שעובדים בשדה האבל יכולים להמשיך לעבוד כדרכם, שעבודה זו היא שלהם ולמענם. ומבאר הרא"ש שם (פ"ק סי' ג-ד) שבשל כך, כשבעל השדה אבל,

אין צריכים להימנע מלעבוד השדה. וממשיך שם הרא"ש ומביא דין נוסף, שאם האבל עצמו הוא האריס לא יעבוד בעצמו בשדה, אבל יכול לעשות בשדה ע"י אחרים. דכיוון שצריך האריס לשלם מה שהייתה השדה ראויה לעשות, אי"כ הוי דבר האבד, וכל דבר האבד מלאכתו נעשית ע"י אחרים. ומביא שם בשם רש"י שישכור האבל פועלים שיעשו המלאכה במקומו משום הפסדו של בעל הקרקע, שאין זו נקראת מלאכת האבל, כיון שהשדה של אחר היא.

דין זה נפסק להלכה גם בשו"ע (שם ס"י שפ סעי' יב): "אם האבל הוא אריס בשדה של אחרים לא יעבוד הוא בעצמו, אבל ע"י אחרים מותר". ומבאר הש"ך (ס"ק יג) טעם הדין דאין זה נקרא מלאכת האבל אלא מלאכת בעל השדה. באופן ברור יותר מוצגים הדברים בערוך השולחן (ס"י זה סעי' יט): "וז"ל "אם האבל היה אריס וכ"י ע"י עצמו לא יעשה, שאסור במלאכה, אבל ע"י אחרים יעשה, שהרי לא בשדהו עושים אלא למען בעל השדה, ולהאבל מגיע ריוח ממילא, וא"א שאחרים יפסידו מפני אבלותו".

דין זה וסברות אלו ניתן להחיל גם אודות נידון אשתו של האבל העובדת ומשתכרת לעצמה, דכאשר עושה את עבודתה שלא בביתה ולמען אחרים, אין לה להפסיק עבודתה בימי אבלו של בעלה, דאין זו נקראת מלאכת האבל אלא מלאכת המעביד שלה. כמו"כ הרי הריוח מגיע לאבל רק ממילא. כן אין סברא לומר שאחרים יפסידו מפני אבלותו של בעלה, דהיינו מקום עבודתה בו היא תורמת מכישוריה.

לסיכום - הלכה למעשה

א. מחלוקת באחרונים אודות אשה העובדת מחוץ לביתה, שמשתכרת לעצמה ויכולה לכלכל את עצמה גם ללא מזונותיו של בעלה - האם מעשי ידיה לעצמה או שמא גם אלו שייכים לבעלה? י"א שבעקבות המחלוקת הנ"ל יכולה לומר: "קים לי שמעשי ידי לעצמי". ע"פ דעות אלו עולה, שיכולה להמשיך בעבודתה כדרכה בימי אבלו, דהרי אין מעשי ידיה בהכרח לבעלה.

ב. עוד ניתן לומר שכאשר עושה את עבודתה שלא בביתה ולמען אחרים, אין לה להפסיק עבודתה בימי אבלו של בעלה, דאין זו נקראת מלאכת האבל אלא מלאכת המעביד שלה. כמו"כ הרי הריוח מגיע לאבל רק ממילא. כן אין סברא לומר שאחרים יפסידו מפני אבלותו של בעלה, דהיינו מקום עבודתה בו היא תורמת מכישוריה.

ג. כמו"כ ניתן להציע שיאמר לה הבעל טרם פטירת קרובו: "צאי מעשי ידיך למזונותיך למשך תקופת אבלותי", (אמירה זו תהיה גם בהסכמתה), וממילא תוכל להמשיך לעבוד כדרכה, שהרי בתקופה זו לא יהיה בעלה זכאי במעשי ידיה. נראה להוסיף שכדאי שאת שכר אותה תקופה אכן תיטול לעצמה וכן שיעשו את כל הנ"ל קצת בפרסום למען לא ייראה שהאבל הוא זה המרוויח באותה תקופה.